

Datum van inontvangstneming : 08/12/2025

Zaak C-688/25 *

**Samenvatting van de verwijzingsbeslissing overeenkomstig artikel 98, lid 1,
van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie**

Datum van indiening:

29 oktober 2025

Verwijzende rechter:

Bundesgerichtshof (Duitsland)

Datum van de verwijzingsbeslissing:

22 oktober 2025

Verzoekende partij en verzoekende partij tot *Revision*:

AR

Verwerende partij en verwerende partij in *Revision*:

Huthner Immobilien Mannheim GmbH

Voorwerp van het hoofdgeding

Partijen zijn het erover oneens of verzoeker de op afstand tussen hen gesloten makelaarsovereenkomst rechtsgeldig heeft herroepen en daarom de betaalde makelaarscommissie kan terugvorderen.

Aard en voorwerp van het verzoek om een prejudiciële beslissing

Verzoek krachtens artikel 267 VWEU om uitlegging van richtlijn 2011/83/EU betreffende consumentenrechten in een situatie waarin een consument de tussen de partijen op afstand gesloten makelaarsovereenkomst later dan 14 dagen na het sluiten van die overeenkomst en na de volledige uitvoering van de overeenkomst heeft herroepen, waarbij betwist wordt dat hem het modelformulier voor herroeping ter beschikking is gesteld.

* Procestaal: Duits.

Prejudiciële vragen

- 1) Begint de herroepingstermijn van 14 dagen als bedoeld in artikel 9, lid 1, van richtlijn 2011/83/EU te lopen, wanneer de handelaar de consument het modelformulier voor herroeping niet heeft verstrekt?
- 2) Volgt uit de bepalingen van richtlijn 2011/83/EU dat het herroepingsrecht van de consument als bedoeld in artikel 9, lid 1, van die richtlijn ook blijft bestaan, indien zowel de consument als de handelaar een tussen hen gesloten overeenkomst op afstand volledig heeft uitgevoerd? Geldt dit hoe dan ook, in voorkomend geval, wanneer de handelaar de consument het modelformulier voor herroeping niet heeft verstrekt?

Toepasselijke bepalingen

Nationale bepalingen

Bürgerliches Gesetzbuch (burgerlijk wetboek; hierna: „BGB”): § 312c, § 312g, § 355, § 356, § 492, § 495, § 652

Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (inleidende wet op het burgerlijk wetboek; hierna: „EGBGB”): Artikelen 246a, § 1, § 3, § 4 en § 6 tot en met § 13

Unierechtelijke bepalingen

Richtlijn 2011/83/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2011 betreffende consumentenrechten, tot wijziging van richtlijn 93/13/EEG van de Raad en van richtlijn 1999/44/EG van het Europees Parlement en de Raad en tot intrekking van richtlijn 85/577/EEG van de Raad en van richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad (PB 2011, L 304, blz. 64): overwegingen 32 en 44, artikel 2, punt 7, artikel 6, lid 1, onder h), artikel 8, lid 1, eerste volzin, artikel 9, lid 1, artikel 10, lid 1, artikel 12, onder a), artikelen 13, 14 en 16

Richtlijn 2008/48/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2008 inzake kredietovereenkomsten voor consumenten en tot intrekking van richtlijn 87/102/EEG van de Raad (PB 2008, L 133, blz. 66): overweging 34, artikel 10, lid 2, artikel 14, leden 1 en 3

Richtlijn 2002/65/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 september 2002 betreffende de verkoop op afstand van financiële diensten aan consumenten en tot wijziging van de richtlijnen 90/619/EEG, 97/7/EG en 98/27/EG van de Raad (PB 2002, L 271, blz. 16): artikel 6, lid 2, onder c)

Aangehaalde rechtspraak

Rechtspraak van de nationale rechterlijke instanties

Bundesgerichtshof (hoogste federale rechter in burgerlijke en strafzaken, Duitsland; hierna: „BGH”), arrest van 7 juli 2016 – I ZR 30/15, NJW 2017, 1024

BGH, arrest van 13 december 2018 – I ZR 51/17, WM 2019, 1985

BGH, arrest van 11 april 2019 – I ZR 54/16, WM 2019, 2375 – reclamefolder met bestelkaart II

BGH, arrest van 26 november 2020 – I ZR 169/19, NJW-RR 2021, 177

BGH, arrest van 1 december 2022 – I ZR 28/22, NJW 2023, 1964

BGH, arrest van 27 februari 2024 – XI ZR 258/22, BGHZ 239, 337

BGH, arrest van 15 oktober 2024 – XI ZR 39/24, BGHZ 242, 70

BGH, arrest van 28 januari 2025 – XI ZR 162/21, NJW 2025, 894

BGH, arrest van 20 februari 2025 – VII ZR 133/24, NJW 2025, 1479

BGH, beschikking van 25 februari 2025 – VIII ZR 143/24, NJW 2025, 1268

BGH, beschikking van 22 juli 2025 – VIII ZR 5/25, ZIP 2025, 1932

Unierechtspraak

Arrest van 10 april 2008, Hamilton, C-412/06, EU:C:2008:215

Arrest van 23 januari 2019, Walbusch Walter Busch, C-430/17, EU:C:2019:47

Arrest van 9 september 2021, Volkswagen Bank e.a., gevoegde zaken C-33/20, C-155/20 en C-187/20, EU:C:2021:736

Arrest van 17 mei 2023, DC (Herroeping na uitvoering van de overeenkomst), C 97/22, EU:C:2023:413

Arrest van 21 december 2023, BMW Bank e.a., C-38/21, C-47/21 en C-232/21, EU:C:2023:1014

Korte weergave van de feiten en van de procedure

- 1 Verweerster, een makelaar, heeft op een daarvoor ontworpen website een hoekwoning te koop aangeboden. Begin februari 2020 heeft verzoeker via een door verweerster ter beschikking gesteld contactformulier belangstelling voor het

object getoond. Verweerster heeft hem op 15 februari 2020 een e-mail met het verzoek gestuurd om op een daarin opgenomen link te klikken en de daar vermelde informatie over het herroepingsrecht te lezen en te bevestigen om het exposé te ontvangen. Verzoeker heeft op de link geklikt en is doorgestuurd naar een website van verweerster met de volgende informatie over het herroepingsrecht:

De herroepingstermijn bedraagt 14 dagen vanaf de dag waarop de overeenkomst is gesloten. Om uw herroepingsrecht uit te oefenen, moet u ons, Huther Immobilien Mannheim GmbH, Friedrichsplatz 14, 68165 Mannheim (Duitsland), mannheim@huther-immobilien.de, fax: +49 621-40040666, door middel van een ondubbelzinnige verklaring (bijvoorbeeld een per post verzonden brief, fax of e-mail) op de hoogte stellen van uw beslissing om deze overeenkomst te herroepen. U kunt hiervoor gebruikmaken van het bijgevoegde modelformulier voor herroeping, maar bent hiertoe niet verplicht.

- 2 Op de website stond ook de verklaring dat de consument uitdrukkelijk verzoekt om vóór het verstrijken van de herroepingstermijn met de uitvoering van de dienst waarvoor de opdracht is verstrekt, te beginnen en dat hij ervan op de hoogte is dat zijn herroepingsrecht vóór het verstrijken van de herroepingstermijn vervalt, indien de dienst volledig is verricht en met de uitvoering ervan pas na het verlenen van de uitdrukkelijke toestemming is begonnen. Verzoeker heeft door een vinkje te plaatsen bevestigd dat hij de informatie over het herroepingsrecht heeft gelezen en hiermee akkoord gaat en op de knop „Bevestiging verzenden” geklikt. Vervolgens heeft verweerster hem nog op 15 februari 2020 een e-mail gestuurd met als opschrift „Bevestiging van de informatie over het herroepingsrecht”, waarin nogmaals de informatie over het herroepingsrecht met een verwijzing naar het bijgevoegde modelformulier voor herroeping was opgenomen. Partijen zijn het erover oneens of het modelformulier voor herroeping bij de e-mail was gevoegd.
- 3 Bij e-mail van 17 februari 2020 heeft verweerster verzoeker het exposé met het adres van het onroerend goed gestuurd en erop gewezen dat de koper een commissie van 5,36 % van de koopprijs verschuldigd is. In antwoord op het verzoek van verzoeker per telefoon of sms-bericht heeft zij een afspraak voor een bezichtiging gemaakt.
- 4 Op 4 maart 2020 heeft verzoeker het onroerend goed voor een koopprijs van 480 000 EUR gekocht. Verweerster heeft een commissie van 25 704 EUR in rekening gebracht, die verzoeker heeft betaald. Bij brief van 4 juni 2020 en 11 januari 2021 heeft hij de makelaarsovereenkomst herroepen.
- 5 Verzoeker vorderde van verweerster terugbetaling van de makelaarscommissie, vermeerderd met rente, en vergoeding van de buitengerechtelijke advocatenkosten. Het Landgericht (rechter in eerste aanleg, Duitsland) heeft de vordering afgewezen. Het hoger beroep van verzoeker werd verworpen. Bij de

verwijzende rechter is het door verzoeker ingestelde beroep in *Revision* aanhangig.

Motivering van de verwijzingsbeslissing

- 6 Of het beroep in *Revision* slaagt, hangt af van de uitlegging van de bepalingen van richtlijn 2011/83. Het beroep in *Revision* van verzoeker slaagt, wanneer zijn herroepingsrecht op het moment dat hij van zijn herroepingsrecht heeft gebruikgemaakt, nog niet was vervallen. Vaststaat dat verzoeker aanvankelijk het recht had om de makelaarsovereenkomst te herroepen. Dit recht was op het moment van zijn herroeping nog niet vervallen, indien de herroepingstermijn van 14 dagen niet was begonnen te lopen omdat verzoeker de informatie over zijn herroepingsrecht niet naar behoren heeft ontvangen (eerste vraag) en indien de volledige uitvoering van de overeenkomst niet tot het vervallen van het herroepingsrecht heeft geleid (tweede vraag).

Eerste prejudiciële vraag

- 7 Het hof van beroep heeft niet vastgesteld dat op de door verzoeker bezochte website van verweerster naast de informatie over het herroepingsrecht ook het modelformulier voor herroeping was geplaatst. Bij gebrek aan afwijkende vaststellingen van het hof van beroep moet in de procedure in *Revision* worden aangenomen dat het modelformulier voor herroeping ook niet bij de e-mail van verweerster van 15 februari 2020 was gevoegd. De vraag rijst dus of verzoeker de overeenkomst binnen de gestelde termijn heeft herroepen, ook al heeft de herroeping meer dan 14 dagen na de sluiting van de makelaarsovereenkomst plaatsgevonden.
- 8 Volgens § 355, lid 2, eerste volzin, BGB bedraagt de herroepingstermijn 14 dagen. De termijn begint overeenkomstig § 355, lid 2, tweede volzin, BGB met de sluiting van de overeenkomst te lopen, tenzij anders is bepaald. § 356, lid 3, eerste volzin, BGB bepaalt dat de herroepingstermijn bij overeenkomsten op afstand pas begint te lopen, wanneer de handelaar de consument de volgens artikel 246a, § 1, lid 2, eerste volzin, punt 1, EGBGB vereiste informatie heeft verstrekt. Overeenkomstig artikel 246a, § 1, lid 2, eerste volzin, punt 1, EGBGB moet de handelaar de consument, indien hij een herroepingsrecht als bedoeld in § 312g, lid 1, BGB heeft, informatie verstrekken over de voorwaarden, de termijn en de modaliteiten voor de uitoefening van het herroepingsrecht, alsmede over het modelformulier voor herroeping in bijlage 2 bij het EGBGB. Krachtens artikel 246a, § 4, lid 1, EGBGB moet de handelaar de consument de in § 1 bedoelde informatie op duidelijke en begrijpelijke wijze ter beschikking stellen voordat de consument erin toestemt de overeenkomst aan te gaan. In het geval van een overeenkomst op afstand moet de handelaar de informatie verstrekken op een wijze die passend is voor het gebruikte middel voor communicatie op afstand (artikel 246a, § 4, lid 3, eerste volzin, EGBGB). Volgens § 356, lid 3, tweede

volzin, BGB vervalt het herroepingsrecht uiterlijk twaalf maanden en 14 dagen na het tijdstip van de sluiting van de overeenkomst.

- 9 Bij deze bepalingen worden artikel 9, lid 1 en lid 2, onder a), artikel 10, lid 1, artikel 6, lid 1, onder h), en artikel 8, lid 1, eerste volzin, van richtlijn 2011/83 omgezet, zodat deze in overeenstemming met de richtlijn moeten worden uitgelegd. In dit verband moet ermee rekening worden gehouden dat richtlijn 2011/83 volgens overweging 7 een volledige harmonisatie beoogt, zodat de lidstaten overeenkomstig artikel 4 van die richtlijn geen meer of minder strikte wettelijke bepalingen mogen behouden of invoeren. Volgens artikel 9, lid 1, van richtlijn 2011/83 beschikt de consument over een termijn van 14 dagen om een overeenkomst op afstand te herroepen. De herroepingstermijn verstrijkt volgens artikel 9, lid 2, onder a), van de richtlijn voor dienstenovereenkomsten 14 dagen na de dag waarop de overeenkomst wordt gesloten. Indien de handelaar de consument niet de ingevolge artikel 6, lid 1, onder h), verplichte informatie over het herroepingsrecht heeft verstrekt, loopt de herroepingstermijn af twaalf maanden na het einde van de oorspronkelijke, overeenkomstig artikel 9, lid 2, vastgestelde herroepingstermijn (artikel 10, lid 1, van richtlijn 2011/83). Volgens artikel 6, lid 1, onder h), van richtlijn 2011/83 verstrekt de handelaar de consument, voordat de consument door een overeenkomst op afstand dan wel een daarmee overeenstemmend aanbod daartoe is gebonden, wanneer een herroepingsrecht bestaat, op duidelijke en begrijpelijke wijze informatie over de voorwaarden, de termijn en de modaliteiten voor de uitoefening van dat recht overeenkomstig artikel 11, lid 1, alsmede het modelformulier voor herroeping opgenomen in bijlage I, deel B. Bij overeenkomsten op afstand verstrekt de handelaar volgens artikel 8, lid 1, eerste volzin, van richtlijn 2011/83 de informatie aan de consument of stelt deze beschikbaar, op een wijze die passend is voor de gebruikte middelen voor communicatie op afstand in een duidelijke en begrijpelijke taal.
- 10 De vraag is of bij een richtlijnconforme uitlegging van de nationale voorschriften de herroepingstermijn van 14 dagen niet is ingegaan, indien verweerster verzoeker het modelformulier voor herroeping niet heeft verstrekt.
- 11 Indien verweerster het modelformulier voor herroeping niet heeft verstrekt, voldoet zij niet aan de vereisten van artikel 246a, § 1, lid 2, eerste volzin, punt 1, en § 4, lid 3, eerste volzin, EGBGB [artikel 6, lid 1, onder h), en artikel 8, lid 1, eerste volzin, van richtlijn 2011/83]. Uit deze bepalingen volgt dat de handelaar, opdat de consument naar behoren over zijn herroepingsrecht wordt geïnformeerd, hem het modelformulier voor herroeping, samen met de informatie over dit recht, ter beschikking moet stellen (zie arrest van 23 januari 2019, Walbusch Walter Busch, C-430/17, EU:C:2019:47, punt 31).
- 12 Het Hof heeft met betrekking tot het herroepingsrecht van de consument overeenkomstig artikel 14, lid 1, eerste alinea, van richtlijn 2008/48 betreffende consumentenkredietovereenkomsten geoordeeld dat het verstrekken van onjuiste of onvolledige informatie volgens artikel 10, lid 2, van die richtlijn slechts op één

lijn kan worden gesteld met het ontbreken van elke informatie wanneer de consument daardoor wordt misleid aangaande zijn rechten en plichten en hij dus een overeenkomst sluit die hij wellicht niet zou hebben gesloten als hij over alle correcte informatie had beschikt (arrest van 21 december 2023, BMW Bank e.a., C-38/21, C-47/21 en C-232/21, EU:C:2023:1014, punten 253 en 264). Een consument kan echter niet worden geacht te zijn misleid in de zin van deze rechtspraak wanneer de overeenkomst andere gegevens bevat aan de hand waarvan deze consument de nog ontbrekende informatie gemakkelijk kan vaststellen (zie arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punten 254 en 256). Indien de krachtens artikel 10, lid 2, van richtlijn 2008/48 aan de consument verstrekte informatie onvolledig of onjuist blijkt, gaat de herroepingstermijn van 14 dagen volgens artikel 14, lid 1, tweede alinea, onder b), van richtlijn 2008/48 enkel in, wanneer de onvolledigheid of de onjuistheid van die informatie niet van dien aard is dat zij het vermogen van de consument om de omvang van zijn rechten en verplichtingen uit hoofde van deze richtlijn te beoordelen en zijn beslissing om de overeenkomst te sluiten ongunstig beïnvloedt en hem in voorkomend geval de mogelijkheid ontnemt om zijn rechten onder in wezen dezelfde voorwaarden uit te oefenen als indien die informatie wél volledig en correct was geweest (zie arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punten 265 en 267). Het staat aan de nationale rechterlijke instantie om dit na te gaan (zie arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punt 265).

- 13 De vraag rijst of de voorwaarden waaronder de herroepingstermijn van 14 dagen ingaat in geval van ontoereikende informatie over de op grond van artikel 10, lid 2, van richtlijn 2008/48 vereiste informatie, op dezelfde wijze van toepassing zijn, als wanneer de informatie over het modelformulier voor herroeping als bedoeld in artikel 6, lid 1, onder h), van richtlijn 2011/83 ontoereikend is. Met de eerste prejudiciële vraag wordt beoogd hierover duidelijkheid te verkrijgen.
- 14 De verwijzende rechter is geneigd te oordelen dat de criteria voor het begin van de herroepingstermijn bij onvolledige of onjuiste informatie overeenkomstig artikel 10, lid 2, van richtlijn 2008/48 ook van toepassing zijn op onvolledige of onjuiste informatie die op grond van artikel 6, lid 1, onder h), van richtlijn 2011/83 over het modelformulier voor herroeping moet worden verstrekt.
- 15 De op grond van artikel 6, lid 1, onder h), van richtlijn 2011/83 vereiste informatie over het herroepingsrecht van de consument moet – net zoals de in artikel 10, lid 2, onder p), van richtlijn 2008/48 bedoelde informatie – ervoor zorgen dat de consument vóór het sluiten van de overeenkomst de informatie over de voorwaarden en de gevolgen van de sluiting van de overeenkomst ontvangt, zodat hij kan beslissen of hij met een handelaar een overeenkomst wil aangaan, alsook de informatie die voor de uitoefening van zijn herroepingsrecht noodzakelijk is (zie arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punten 169 en 288, en met betrekking tot richtlijn 2008/48 zie arrest van 9 september 2021, Volkswagen Bank e.a., C-33/20, C-155/20 en C-187/20, EU:C:2021:736, punt 124; met betrekking tot richtlijn 2011/83 zie arrest van 5 mei 2022, Victorinox, C-179/21, EU:C:2022:353, punt 26). Dit pleit ervoor dat, indien de herroepingstermijn van

14 dagen niet begint te lopen, omdat de informatie niet voldoet aan de vereisten van artikel 6, lid 1, onder h), van richtlijn 2011/83, ook in aanmerking moet worden genomen of de onvolledige of onjuiste informatie het vermogen van de consument om de omvang van zijn herroepingsrecht te beoordelen of zijn beslissing om de overeenkomst te sluiten kan beïnvloeden en hem in voorkomend geval de mogelijkheid wordt ontnomen om zijn herroepingsrecht onder in wezen dezelfde voorwaarden uit te oefenen als indien die informatie wél volledig en juist was geweest.

- 16 De vraag rijst echter of bovengenoemde beginselen ook van toepassing zijn wanneer de handelaar de consument in strijd met artikel 6, lid 1, onder h), en artikel 8, lid 1, eerste volzin, van richtlijn 2011/83 alleen over het modelformulier voor herroeping onvoldoende heeft geïnformeerd.
- 17 Voor het ingaan van de herroepingstermijn van 14 dagen in een dergelijk geval zou kunnen pleiten dat de consument door de hem verstrekte informatie over het herroepingsrecht op de hoogte is van de voorwaarden, de termijn en de modaliteiten voor de uitoefening van zijn herroepingsrecht en in staat is om te beslissen of hij de overeenkomst op afstand met de ondernemer al dan niet wenst aan te gaan. Het feit dat de consument over het modelformulier voor herroeping beschikt, kan niet van invloed zijn op zijn beslissing om al dan niet een overeenkomst op afstand te sluiten (arrest Walbusch Walter Busch, reeds aangehaald, punt 46). De consument is evenmin verplicht om voor de uitoefening van zijn herroepingsrecht gebruik te maken van het modelformulier voor herroeping, maar kan – zoals in het onderhavige geval – de herroeping in een andere vorm kenbaar maken. In casu bevatte de informatie van verweerster over het herroepingsrecht bovendien een verwijzing naar het modelformulier voor herroeping. Hierdoor beschikte de consument over de nodige informatie om zelf het modelformulier voor herroeping te verkrijgen, indien hij daarvan wilde gebruikmaken.
- 18 Daarnaast moet ermee rekening worden gehouden dat de Uniewetgever heeft voorzien in de beschikbaarstelling van het modelformulier voor herroeping teneinde het herroepingsproces te vereenvoudigen (zie overweging 44, tweede volzin, van richtlijn 2011/83). Indien het modelformulier voor herroeping niet ter beschikking wordt gesteld, wordt de consument belet zijn herroepingsrecht uit te oefenen onder dezelfde (vereenvoudigde) voorwaarden als wanneer de ondernemer hem het modelformulier voor herroeping wél ter beschikking had gesteld. Bovendien heeft de Uniewetgever in artikel 6, lid 1, onder h), en artikel 8, lid 1, eerste volzin, van richtlijn 2011/83 uitdrukkelijk bepaald dat naast de informatie over het herroepingsrecht ook het modelformulier voor herroeping moet worden verstrekt. Wanneer het modelformulier voor herroeping niet ter beschikking is gesteld, heeft dit dus tot gevolg dat de wettelijk verplichte informatie volledig ontbreekt. Dit zou erop kunnen wijzen dat het verstrekken van het modelformulier voor herroeping krachtens de wet essentiële informatie is en de herroepingstermijn van 14 dagen niet begint te lopen, wanneer het formulier niet wordt verstrekt. Hierbij zou in aanmerking kunnen worden genomen dat de

schending door de ondernemer van zijn wettelijke verplichting om het modelformulier voor herroeping ter beschikking te stellen, anders zonder sancties zou blijven (zie voor richtlijn 2008/48 arrest Volkswagen Bank e.a., reeds aangehaald, punt 125).

- 19 De eerste prejudiciële vraag is voor de beslechting van het geding van belang. Indien het niet verstrekken van het modelformulier voor herroeping tot een relevant gebrek aan informatie voor de consument kan leiden, is de herroepingstermijn van 14 dagen niet ingegaan, zelfs indien verzoeker in het concrete geval niet is belet om zijn herroepingsrecht binnen de termijn uit te oefenen. Verzoeker heeft in dat geval binnen de termijn gebruikgemaakt van zijn herroepingsrecht. De maximumtermijn van twaalf maanden en 14 dagen was nog niet verstreken toen hij gebruikmaakte van zijn herroepingsrecht. Indien de herroepingstermijn van 14 dagen daarentegen wel is ingegaan ondanks het feit dat het modelformulier voor herroeping eventueel niet was verstrekt, was het herroepingsrecht van verzoeker reeds vervallen op het moment dat hij meer dan twee maanden na het sluiten van de makelaarsovereenkomst voor het eerst van zijn herroepingsrecht heeft gebruikgemaakt.

Tweede prejudiciële vraag

- 20 Vervolgens rijst de vraag of, ondanks het feit dat het modelformulier voor herroeping mogelijk niet ter beschikking is gesteld en de herroepingstermijn daarom nog niet is verstreken, het herroepingsrecht van verzoeker op het moment dat hij hiervan gebruikmaakte, was vervallen, omdat verweester de te verrichten makelaarsdienst had verleend en verzoeker de daarvoor verschuldigde commissie had betaald en de overeenkomst daarom door beide partijen volledig was uitgevoerd.
- 21 Het Hof heeft geoordeeld dat een consument zich bij gebreke van specifieke bepalingen dienaangaande niet meer op het hem bij een consumentenovereenkomst als bedoeld in artikel 14, lid 1, eerste alinea, van richtlijn 2008/48 toegekende herroepingsrecht kan beroepen wanneer de kredietovereenkomst volledig door de partijen is uitgevoerd en de uit deze overeenkomst voortvloeiende wederzijdse verbintenissen dus niet langer bestaan (arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punten 274 en 279). Dit geldt ook wanneer ten minste een van de in artikel 10, lid 2, van richtlijn 2008/48 bedoelde verplichte opgaven in de kredietovereenkomst ontbreekt dan wel onvolledig of onjuist is (zie arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punt 273).
- 22 In zijn redenering heeft het Hof aangegeven dat uit overweging 34 van richtlijn 2008/48 blijkt dat deze richtlijn onder soortgelijke voorwaarden als die van richtlijn 2002/65 betreffende de verkoop op afstand van financiële diensten aan consumenten in een herroepingsrecht voorziet. Door in artikel 6, lid 2, onder c), van 2002/65 te bepalen dat het herroepingsrecht niet van toepassing is op overeenkomsten die op uitdrukkelijk verzoek van de consument door beide partijen volledig zijn uitgevoerd, geeft richtlijn 2002/65 uitdrukking aan het

beginsel dat het herroepingsrecht niet onder alle omstandigheden kan worden ingeroepen wanneer de overeenkomst volledig is uitgevoerd; dit beginsel dient ook te gelden ten aanzien van richtlijn 2008/48 (arrest BMW Bank e.a, reeds aangehaald, punt 276). Wanneer de kredietovereenkomst volledig is uitgevoerd, kan met de in artikel 10, lid 2, van richtlijn 2008/48 geformuleerde informatieplicht in beginsel niet langer het door die bepaling nagestreefde doel worden bereikt, te weten de consument in staat te stellen om alle informatie te verkrijgen die noodzakelijk is voor de goede uitvoering van de overeenkomst en met name voor de uitoefening van zijn herroepingsrecht, zodat hij kennis kan nemen van de omvang van zijn rechten en plichten. Hieruit volgt dat deze verplichtingen niet meer in dezelfde mate van nut zijn wanneer de overeenkomst volledig is uitgevoerd (arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punt 277). Op grond van de algemene beginselen van het burgerlijk recht kan dit recht niet meer worden uitgeoefend wanneer er geen enkele verbintenis meer voortvloeit uit de betrokken overeenkomst (arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punt 278; met betrekking tot artikel 5, lid 1, van richtlijn 85/577/EEG betreffende de bescherming van de consument bij buiten verkoopruimten gesloten overeenkomsten zie arrest van 10 april 2008, Hamilton, C-412/06, EU:C:2008:215, punt 42). Aangezien de uitvoering van een overeenkomst de natuurlijke wijze van tenietgaan van verbintenissen uit overeenkomst is, moet bijgevolg worden geoordeeld dat een consument zich bij gebreke van specifieke bepalingen dienaangaande niet meer op het hem bij artikel 14, lid 1, van richtlijn 2008/48 toegekende herroepingsrecht kan beroepen wanneer de kredietovereenkomst volledig door de partijen is uitgevoerd en de uit deze overeenkomst voortvloeiende wederzijdse verbintenissen dus niet langer bestaan (arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punt 279).

- 23 De vraag rijst of op grond van de beslissing van het Hof (arrest BMW Bank e.a.) ook met het oog op richtlijn 2011/83 moet worden aangenomen dat het herroepingsrecht waarop de consument krachtens artikel 9, lid 1, van de richtlijn recht heeft, vervalt wanneer beide partijen de overeenkomst volledig hebben uitgevoerd, ook indien het modelformulier voor herroeping dat hem overeenkomstig artikel 6, lid 1, onder h), en artikel 8, lid 1, eerste volzin, van de richtlijn ter beschikking moet worden gesteld, niet aan hem is verstrekt.
- 24 De genoemde beslissing van het Hof kan niet algemeen worden toegepast, indien richtlijn 2011/83, anders dan richtlijn 2008/48, specifieke bepalingen bevat waaruit voortvloeit dat bij volledige uitvoering van de overeenkomst door beide partijen het herroepingsrecht van de consument niet altijd vervalt, en met name niet wanneer de handelaar het ter beschikking te stellen modelformulier voor herroeping niet heeft verstrekt. In dat geval is het door het Hof genoemde algemene beginsel van het burgerlijk recht dat een herroepingsrecht niet meer kan worden uitgeoefend wanneer beide partijen de overeenkomst volledig hebben uitgevoerd, niet van toepassing. Met de tweede prejudiciële vraag wordt beoogd hierover duidelijkheid te verkrijgen.

- 25 De vraag is in het arrest van 17 mei 2023, DC (Herroeping na uitvoering van de overeenkomst) (C-97/22, EU:C:2023:413), niet beantwoord. Voor zover het Hof ervan is uitgegaan dat de consument, wanneer de betrokken handelaar hem niet de in dit artikel 6, lid 1, onder h), van richtlijn 2011/83 bedoelde informatie heeft verstrekt, zijn herroepingsrecht alsnog rechtsgeldig kan uitoefenen, nadat de overeenkomst reeds was uitgevoerd [zie arrest DC (Herroeping na uitvoering van de overeenkomst), reeds aangehaald, punt 34], betrof dit een situatie waarin alleen de handelaar zijn verplichting tot het verrichten van diensten was nagekomen [zie arrest DC (Herroeping na uitvoering van de overeenkomst), reeds aangehaald, punten 14 en 20]. De verwijzende rechter is geneigd aan te nemen dat uit de – van de regelingen van richtlijn 2008/48 afwijkende – bepalingen van richtlijn 2011/83 voortvloeit dat het herroepingsrecht van de consument hoe dan ook bij een onvolledige informatie over het modelformulier voor herroeping niet enkel om die reden komt te vervallen dat beide partijen de overeenkomst volledig hebben uitgevoerd.

- 26 Overweging 32, derde volzin, van richtlijn 2011/83 biedt geen aanknopingspunt voor de beoordeling van de tweede prejudiciële vraag. Hieruit kan niet worden afgeleid dat het herroepingsrecht van de consument – net zoals dat van richtlijn 2008/48 en richtlijn 2002/65 – vervalt wanneer beide partijen een overeenkomst op afstand volledig hebben uitgevoerd. De door de Uniewetgever voorgestelde harmonisatie van de nationale wetgeving met de bestaande bepalingen van het Unierecht heeft betrekking op financiële diensten die niet onder het Unierecht en niet onder richtlijn 2011/83 vallen.

- 27 De bepaling in artikel 12, onder a), van richtlijn 2011/83 zou er echter op kunnen wijzen dat het herroepingsrecht vervalt wanneer de overeenkomst volledig door beide partijen is uitgevoerd. Volgens deze bepaling beëindigt de uitoefening van het herroepingsrecht de verplichting voor de partijen om de overeenkomst op afstand uit te voeren. Dit zou erop kunnen wijzen dat er op het moment dat de consument zijn herroepingsrecht uitoefent, sprake moet zijn van nog niet nagekomen verplichtingen uit de herroepen overeenkomst (zie arrest BMW Bank e.a., reeds aangehaald, punt 278; met betrekking tot artikel 5, lid 1, van richtlijn 85/577/EEG zie arrest Hamilton, reeds aangehaald, punten 41 en 42).

- 28 Uit de artikelen 13 en 14 van richtlijn 2011/83 zou evenwel kunnen voortvloeien dat indien beide partijen een overeenkomst op afstand volledig hebben uitgevoerd, anders dan bij een consumentenkredietovereenkomst nog steeds verplichtingen uit de overeenkomst kunnen voortvloeien en de consument daarom ook in dat geval de overeenkomst op afstand kan herroepen, met name wanneer hij niet over essentiële informatie over zijn herroepingsrecht beschikt.

- 29 Indien de consument van zijn herroepingsrecht gebruikmaakt, betaalt hij volgens artikel 14, lid 3, onder b), eerste volzin, van richtlijn 2008/48 de kredietgever het kapitaal en de op dit kapitaal lopende rente terug. Indien de consumentenkredietovereenkomst reeds volledig is uitgevoerd, hebben de partijen na de herroeping daarom ook geen verplichtingen meer. Indien de consument

daarentegen een koopovereenkomst op afstand herroept, is de handelaar op grond van artikel 13, lid 1, van richtlijn 2011/83 verplicht om alle van de consument ontvangen betalingen te vergoeden en op grond van artikel 14, lid 1, van die richtlijn om de ontvangen goederen terug te zenden. Ook bij de ontbinding van een volledig uitgevoerde koopovereenkomst hebben de partijen dus nog verplichtingen die moeten worden nagekomen.

- 30 In het geval van een op afstand gesloten dienstenovereenkomst draagt de consument op grond van artikel 14, lid 4, onder a), van richtlijn 2011/83 geen kosten voor de uitvoering van diensten die geheel of ten dele tijdens de herroepingstermijn zijn verleend, indien de handelaar heeft nagelaten de informatie overeenkomstig artikel 6, lid 1, onder h), te verstrekken (onder i) of indien de consument er niet uitdrukkelijk om heeft verzocht met de uitvoering van de dienst te beginnen tijdens de herroepingstermijn (onder ii). Volgens deze bepaling is de consument ook niet altijd verplicht de door de handelaar volledig verrichte dienst te vergoeden en is de handelaar in voorkomend geval verplicht om de reeds ontvangen betalingen terug te betalen. De consument hoeft met name niet de kosten te dragen voor een dienst wanneer de informatie over de voorwaarden, termijn en modaliteiten voor de uitoefening van zijn herroepingsrecht niet aan hem is verstrekt. Deze regeling zou worden ondermijnd indien de consument geen terugbetaling van de betaalde vergoeding zou kunnen eisen omdat hij de door de handelaar volledig verleende dienst al volledig heeft betaald, voordat hij van zijn herroepingsrecht heeft gebruikgemaakt.
- 31 Tegen het verlies van het herroepingsrecht bij een volledige uitvoering van een overeenkomst op afstand door beide partijen zou ook kunnen worden aangevoerd dat in richtlijn 2011/83 geen regeling is opgenomen zoals in artikel 6, lid 2, onder c), van richtlijn 2002/65, waarnaar in overweging 34 van richtlijn 2008/48 wordt verwezen.
- 32 Volgens artikel 16, eerste alinea, onder a), van richtlijn 2011/83 voorzien de lidstaten niet in het in de artikelen 9 tot en met 15 bedoelde herroepingsrecht voor overeenkomsten op afstand betreffende dienstenovereenkomsten na volledige uitvoering van de dienst maar, indien de overeenkomst voor de consument een betalingsverplichting inhoudt, enkel als de uitvoering door de handelaar is begonnen met de voorafgaande uitdrukkelijke toestemming van de consument, en mits de consument heeft erkend dat hij zijn herroepingsrecht verliest zodra de handelaar de overeenkomst volledig heeft uitgevoerd. Anders dan artikel 6, lid 2, onder c), van richtlijn 2002/65 voorziet artikel 16, eerste alinea, onder a), van richtlijn 2011/83 niet in een uitsluiting van het herroepingsrecht, wanneer beide partijen de overeenkomst volledig hebben uitgevoerd. Voorwaarde voor het verlies van het herroepingsrecht is veeleer dat de handelaar de door hem te verrichten dienst volledig heeft verleend.
- 33 In zoverre worden in artikel 16, eerste alinea, onder a), van richtlijn 2011/83 minder strenge eisen gesteld aan het verlies van het herroepingsrecht dan in artikel 6, lid 2, onder c), van richtlijn 2002/65, omdat de consument de voor de

dienst verschuldigde betaling nog niet volledig moet hebben verricht. Volgens de verwijzende rechter kan hieruit echter niet worden afgeleid dat het herroepingsrecht pas vervalt wanneer beide partijen hun contractuele verplichtingen zijn nagekomen. Artikel 16, eerste alinea, onder a), van richtlijn 2011/83 voorziet slechts in de beëindiging van het herroepingsrecht onder de bijkomende voorwaarde dat de consument voordat de handelaar met de uitvoering van de dienst is begonnen, uitdrukkelijk heeft erkend dat hij zijn herroepingsrecht verliest zodra de handelaar de overeenkomst volledig heeft uitgevoerd. In zoverre stelt deze bepaling strengere eisen dan artikel 6, lid 2, onder c), van richtlijn 2002/65 met betrekking tot het verlies van het herroepingsrecht. In dit opzicht komt in de bepaling in artikel 16, eerste alinea, onder a), van richtlijn 2011/83 niet het rechtsbeginsel tot uitdrukking dat het herroepingsrecht bij volledige uitvoering van de overeenkomst vervalt, maar het algemene verbod van een tegenstrijdige handelwijze van een consument die instemt met de levering van de dienst in de wetenschap dat hij zijn herroepingsrecht verliest, maar na de levering van de dienst toch van zijn herroepingsrecht gebruikmaakt en de ontbinding van de overeenkomst eist.

- 34 De bepaling van artikel 10, lid 1, van richtlijn 2011/83 zou er ook voor kunnen pleiten dat het herroepingsrecht blijft bestaan, wanneer beide partijen een overeenkomst op afstand hebben uitgevoerd, in elk geval wanneer de handelaar de consument onvoldoende informatie heeft verstrekt. Hieruit volgt dat het herroepingsrecht – anders dan op grond van artikel 14, lid 1, van richtlijn 2008/48 (zie arrest Volkswagen Bank e.a., reeds aangehaald, punt 117) – binnen maximaal twaalf maanden en 14 dagen na het sluiten van de overeenkomst moet worden uitgeoefend, indien de handelaar de consument niet de informatie over zijn herroepingsrecht als bedoeld in artikel 6, lid 1, onder h), van richtlijn 2011/83 heeft verstrekt. Deze bepaling zou grotendeels worden uitgehold, indien het herroepingsrecht van de consument reeds zou vervallen, wanneer beide partijen een overeenkomst op afstand hebben uitgevoerd, hetgeen vaak vóór het verstrijken van twaalf maanden en 14 dagen het geval is. Door de maximumtermijn van artikel 10, lid 1, van richtlijn 2011/83 worden de belangen van de handelaar voldoende gewaarborgd, omdat daarmee – in tegenstelling tot de bepalingen van richtlijn 2008/48 – een „eeuwigdurend” herroepingsrecht van de consument wordt uitgesloten.
- 35 De tweede prejudiciële vraag is voor de beslechting van het geding van belang. Wanneer het modelformulier voor herroeping niet ter beschikking is gesteld, beschikt verzoeker niet over essentiële informatie, waardoor de herroepingstermijn van 14 dagen niet begint te lopen, en is zijn herroepingsrecht niet vervallen doordat beide partijen de makelaarsovereenkomst volledig hebben uitgevoerd, dan is het evenmin vervallen op grond van § 356, lid 4, eerste volzin, BGB, in de versie die bij het sluiten van de makelaarsovereenkomst van kracht was.
- 36 Volgens § 356, lid 4, eerste volzin, BGB, in de versie zoals die tot en met 27 mei 2022 van kracht was, waarbij artikel 16, eerste alinea, onder a), van richtlijn

2011/83 is omgezet, vervalt het herroepingsrecht voor overeenkomsten op afstand betreffende diensten, ook indien de ondernemer de dienst volledig heeft verricht en pas met de uitvoering van de dienst is begonnen na de voorafgaande uitdrukkelijke toestemming van de consument, en mits de consument heeft erkend dat hij zijn herroepingsrecht verliest, zodra de handelaar de overeenkomst volledig heeft uitgevoerd.

- 37 De verklaring van de consument dat hij weet dat zijn herroepingsrecht vervalt, wanneer de handelaar de overeenkomst volledig heeft uitgevoerd, veronderstelt dat hij van het herroepingsrecht op de hoogte is. Hiervoor is het noodzakelijk dat de handelaar de consument naar behoren heeft geïnformeerd over de voorwaarden, de termijn en de modaliteiten voor de uitoefening van zijn herroepingsrecht en hem de vereiste informatie over zijn herroepingsrecht en het modelformulier voor herroeping ter beschikking heeft gesteld, zodat hij zijn herroepingsrecht ongehinderd kan uitoefenen. Indien verweerster het modelformulier voor herroeping niet heeft verstrekt en daarmee relevante informatie voor verzoeker heeft achtergehouden, was hij niet op de hoogte van zijn herroepingsrecht en het verlies ervan, hetgeen hij had kunnen bevestigen.